

MEZEY KATALIN  
**Most vagy soha**

Ötvenhat október 22-én kezdődött a végzős papnövendékek számára a hagyományos, egyhetes őszi lelkigyakorlat. Ez – a Szent Ignác-i elvek alapján – azzal jár, hogy a résztvevők nem beszélgetnek sem egymással, sem mással, hacsak nem muszáj. Meghallgatják lelkivezetőjük elmékedéseit a lelkigyakorlat témájáról, magukban feldolgozzák a halottakat és közösen végzik el a napi imádságokat.

Az ötvenhatos őszi zavaros enyhülése lehetett az oka, hogy a '49-ben, felszentelésük előtt internálótáborba hurcolt és időközben kiszabadult kispapok néhányát is behívták a lelkigyakorlatra. Arányi Istvánt is.

A lelkigyakorlat vezetőjét Ernő atyának kellett szólítani, noha mindenki tudta, hogy „diplomáját” nem a teológián szerezte. Nem titkolódzott, sőt kérkedett régi párttagságával és fegyveres testületben szerzett tapasztalataival. Nem tartotta botrányosnak, hogy épp az Andrassy út 60-ból lépett át a papi szeminárium katedrójára.

– Politikai tiszt voltam, ami ott tulajdonképpen ugyanaz, mint a lelkiatya. Vagy a gyóntatóatya – szokta „tréfásan” mondani. Ilyen, minden összekacsintás nélküli cinizmusra még a maga köreiben is csak kevesen voltak képesek.

A mostani lelkigyakorlat elmékedéseinek is „Ernő atya” kedvenc témája adta a vezérfonalát. Szinte minden nyilvános megszólalását ezzel kezdte, és ezzel is végezte:

– Abban ugye megegyezhetünk, hogy Jézus volt az első kommunista.

Ezt követték a nekifutásból idézett marxi szövegek. Kiderült belőlük, hogy melyek azok a gondolatok, amelyek megegyeznek a jézusi és a kommunista tanításban. Csak persze a kommunisták mindent alaposabban kifejtettek, és volt elég bátorságuk a következtetések levonásához is. Jézus csak az előfutárunk lehetett.

Arra viszont nem pazarolt túl sok szót, hogy melyek voltak azok a lényegesen fontosabb különbségek, amelyek a két tant egymástól elválasztották. Szerinte mindaz, amiben Jézus úgymond nem pendült egyháron „késői utódaival”, az ő hibája, tévedése, ha talán nem is szándékos bűne lenne.

Minderre Ernő atya szerint kellő magyarázatul szolgált egyrészt az osztályhelyzete, azaz hogy nem munkás, hanem kisiparos, kispolgári családból származott. Másrészt, hogy jóval fejletlenebb társadalmi és történelmi viszonyok között élt – a korai feudalizmusban –, és gyermekkortól egy téves ideológia: a haladás ellenes klerikális reakció befolyása alatt állt. Így belőle is csak az igazi haladás, a forradalom és a proletárhatalom ellenzője válhatott. Ez volt Ernő atya szerint Jézus legnagyobb tévedése, a forradalom ellenségeként így lett a haladó emberiség ellensége is. Ezért meg is érdemelte, hogy végezzenek vele azok, akiknek maga is a szekerét tolta.

Nagy lendülettel, végtelen magabiztossággal és megvetéssel beszélt, mint aki tudja, hogy bár számtalanszor elmondta ezt a világos és egyértelmű igazságot, hallgatósága nem képes, sőt, nem is akarja befogadni azt. A hallgatás mostani csöndjében a jól ismert visszafogottságnál, a papoktól megszokott idegenkedő, mondhatni ellenszenvvel teli értetlenségénél valami több volt. Most nem csak hogy nem akarták megérteni a szavait, de mintha kifejezetten másra figyeltek volna. Ezért beszélt a szokottnál is hangosabban, miközben jött-ment a teremben és igyekezett mindenkire egy-egy átható, majdhogynem fenyegető tekintetet vetni. Volt, hogy váratlanul megállt valamelyikük előtt, még jobban felemelte a hangját, és ideges karmozdulatokkal kísérte szavait.

De mindez szinte hatástalan maradt. A feszült csöndbe dermedt hallgatóság mintha képes lett volna kiküszöbölni erőfeszítéseit, és valahova máshova, az utcai ablakokon át behallatszó hangokra, a tejüvegtáblákra rávetődő, sietős emberárnyakra, a lépések egyre sűrűsödő zajára figyelt.

Érezte, hogy minden igyekezete ellenére ezek is megneszeltek valamit, noha második napja sem egymással, sem senki kívülállóval nem beszélhettek.

Kora délután az egyik szeminarista valóban felfigyelt arra, hogy a szemközti ház második emeletén egy ablakba kirakják a nemzetiszínű zászlót, mint azt ünnepeken szokás. Ott lobogott az ablakpárkányon, és többször is kinéztek, kikönyököltek, kihajoltak fölötte a lakók. Izgatottan figyeltek a közeli Egyetem tér felé. Többen is észrevették ezt a szokatlan látványt, majd az utca felerősödő zajaiból és mozgásaiból az egész csoport ráébredt arra, hogy odakint történik valami.

Ernő atya állandó kísérője, a fiatal belügyes is észlelte a teremben terjedő feszültséget, fejét forgatva

fészkelődött ajtó melletti székén. Szerette volna figyelmeztetni a főnökét a szemközti házon lobogó zászlóra, de tudta, hogy erre nincs engedélye.

A lelkigyakorlatos teremből régi, alacsony ablakok nyíltak az utcára, így a bent ülőkre szinte rávetült az elsiető embercsoportok egyre sűrűsödő árnyéka. Mind élénkebb, hangosabb beszélgetésük is beszűrődött, néha mintha skandáltak volna valamit.

A politikai tiszt parancsoláshoz szokott ember volt, nem könnyen törődött bele, hogy kicsússzon a kezéből a gyepelő. Ingerülten, szinte már ordítva fejezte be előadását, és imádkozást vezényelt.

Megkönnyebülten térdelt le a terem, kinyitották könyveiket, zsolozsmához készülve lapozgattak, az előimádkozó bement a liturgikus részek számait. Ernő atya sosem vett részt az imádságokban. Kihasználta a mozgolódás, készülődés perceit, összefont kézzel megállt az ablakok előtt. Csak most vette észre a szemközti házon lengő zászlót.

A kezdő sorok felhangzásával egy időben odakint zajongás támadt. Valószínűleg egy, a korábbiaknál is nagyobb tömeg közeledett, majd haladt el az épület előtt. Jól kivehetően skandáltak, és ez olyan közeli és erőteljes volt, hogy az előimádkozó óhatatlanul elhallgatott.

– Most vagy soha! Most vagy soha! – hallatszott be tisztán odakintről az egységes tömeg lépéseinek dobogásával alátámasztott szöveg. – Most vagy soha! Most vagy soha!

Ernő atya idegesen tépte fel az ablakot. Sűrű sorokban egymásba karoló fiatalok haladtak el előtte, nemzetiszínű zászlók lobogtak a fejük fölött. A „Most vagy soha! Most vagy soha!” kiáltás olyan erővel ömlött be az ablakrésen, hogy a férfi reflexszerűen, azonnal bevágta a külső ablakszárnyat, csoda, hogy ki nem tört az üvege. Dühös tekintetet vetett hátra, fejével odaintette a fiatal belügyest, aki egy másodperc alatt ott termett, hogy segítsen főnökének. Mintha valami bezúduló áradatot kellett volna a karjuk erejével kiszorítani a teremből.

– Álljanak föl! – vezényelt Ernő atya. A szeminaristák közül nem egy már korábban felállt a térdeplésből, és az ablakok felé indult. – Helyre! Helyre! Üljenek le! Nem értik? Üljenek le! – elnyújtott hangon üvöltött, mert odakint változatlan erővel harsogott a „Most vagy soha! Most vagy soha!”, és a szeminaristák a szokatlan események büvületében csak vonakodva engedelmeskedtek parancsának.

A tiszt nem tudta tovább fékezni az indulatait, szinte eszét veszítve kezdte szidalmazni, ököllel fenyegetni a

tömeget. Reverendáját felgyűrve pisztolyát igyekezett kiszabadítani az övén lévő börtokból. Csicskása előkapta, és a tiszt szabad kezébe nyomta saját fegyverét. A férfi ettől egy pillanat alatt magához tért, a pisztolyt visszaadta tulajdonosának, miközben dühösen félresöpörte, odébblokta a fiatalembert.

Ernő atya szokott helyére lépett, és lassú fejmozdulattal szembefordult a rendezetlen körben állógató, feszült arcú szeminaristákkal. Aztán, mint aki álomból ébred, katonásan helyére rángatta a ruházatát, és szónokolni kezdett.

Fegyelemről beszélt, a szeminárium komolyságáról, a hallgatók kötelességeiről, a minden körülmények között betartandó szabályzatról. Arról, hogy csak rajta múlik, kinek meddig van helye a szemináriumban. Ő figyel mindenkit, és igenis ez, a mostani viselkedésük dönti el a sorsukat!

– Ne higgyék, hogy maguknak is mindent lehet! Ezeknek se lehet! Senkinek se lehet! Vége lesz ennek a disznóságnak! Nem tűrünk el ilyesmit, jegyezzék meg! Nem tűrjük el a fasiszta bandák felfordító tevékenységét! A látszat csal! Jól jegyez-zék meg, amit most mondok!

De szavait szinte elfojtotta a behallatszó éneklés, a felszabadult, ellentmondást nem tűró skandálás, az arra haladók ajkán újra és újra felhangzó „Most vagy soha! Most vagy soha!”

– Soha! Soha! Soha! – ordította válaszul a tiszt.

Egy fiú ekkor az ablakhoz lépett, és nyitni kezdte a belső táblát.

– Mit csinálsz, te rohadék? – indult meg felé fenyegető ugrással a férfi, de ebben a pillanatban már négyen-öten is az ablakoknál voltak, és sorra nyitották ki azokat. – Abbahagyni! Abbahagyni! – ordította a tiszt, dulakodva el akarta választani őket az ablakoktól, de a kinyíló ablakok előtt szinte karnyújtásnyira haladó tömeg látványa meghunyászkodásra készítette.

– Most vagy soha! – ömlött be a terembe az elszánt arccal, felszabadult magabiztossággal haladók szava, és a szeminaristák immár valamennyien az ablakokban állva velük együtt skandáltak, levegőbe emelt öklükkel közös ritmusra hadonásztak. Előbb csak egyikük, de mindjárt utána többen is kiugrottak az alacsony ablakokon, néhány percig még ott álltak az épület előtt. Mikor nyolcan-tizen összegyűltek, egymásba kapaszkodva belesodródottak a nagy erővel haladó tömegbe, és eltűntek a társak szeme elől.

Ekkorra mindenkit magukkal ragadtak a történetek. Volt, aki a többieket követve az ablakokon át, voltak,

akik a holmijukat összeszedve, a két ávóst nagy ívben elkerülve, az ajtón át hagyták el a termet. Csak néhány tétova fiatalember maradt vissza, a holmijukat pakolászták be az aktatáskáikba. Pista is köztük volt. Így jól hallotta, amikor a politikai tiszt beosztottjával együtt szitkozódva hagyta el a termet:

– Jönnek ezek még a mi utcánkba! Le kellett volna löni őket is, le kell löni mindet, mint a kutyát!

Odaálltak az ablakokhoz. A tömeg nem akart elfogyni, tömött sorokban igyekeztek az Egyetem tér felé. Valaki épp előttük mondta ki az egész felvonulás kulcsszavát, a „Rádiót”.

– Meg akarják ostromolni a Rádiót!

– Hallottátok? A Rádióhoz mennek! Elfoglalják a Rádiót! Én is megyek! – kiáltott fel egyikük, és indult is az ajtó felé.

Egyszerre mindenki indulni akart.

– A Vadkan biztos mindent bezáratott – jutott eszébe valakinek. A Vadkan Ernő atya csúfneve volt, ritkán merték hangosan kimondani.

– Akkor kifizítjük az ajtót. Vagyunk elegen.

Kirohantak. A terem ablaka-ajtaja nyitva maradt. Futó lépteik hosszan dübörögtek a széles, boltíves folyosókon. Pista magára hagyva ült a helyén. Nem akaródzott velük mennie. Minek kidönteni a kaput? Kinézett a kitárt ablakon. Nem tudta, miért, de sajnálta azokat, akik nevető arccal, kigyúlt szemmel siettek az utcán egy izgató, közös cél felé. Elfoglalni a Rádiót. Nem tudta, hogy ki találta ki, de lehetetlennek, zavarosnak és érthetetlennek érezte az egészet. Tele volt kétségekkel.

– Még beugratják valamibe ezeket a gyerekeket.

– Az utca átlaga nem tűnt sokkal fiatalabbnak nála.

– Csak nem töltöttek négy évet internálásban. – Rosszkedvűen észlelte magában a börtönévekből visszamaradt koravén letörtséget. Gyávaságot? – Nem lehet mindenki olyan megkeseredett, mint én. Jó, hogy vannak, akik még lelkesednek.

Becsukta az ablakokat, aztán kiment a folyosóra. Kíváncsi volt, mi lett a többiekkel, de semmi zaj nem hallatszott a kapu felől. A keresztfolyosó ajtaja zárva volt. Időközben besötétedett. Sötét volt az udvar és az épület túlsó szárnya is. Átment a refektórium felőli oldalra. Megnyomta a kilincset, és az egyik udvari ajtó kinyílt. Épp előtte emelkedett az oszlopos Madonna-szobor és alatta a kútkávéhoz hasonló talapzat. Két, márványból faragott szerzetes térdepelt rajta, a sötétben élő embereknek is tűnhettek volna. Harmadiknak közéljük térdelt, és fejét a kávéra hajtotta.

Hirtelen könnyörgő szavak szakadtak fel benne, olyan erővel, ahogy régóta nem. Ahogy mióta szabadon engedték, még nem is imádkozott. Benne volt a mai nap minden izgalma és aggodalma. A veszély előérzete.

– Mentsd meg őket, Uram, minden bajtól és minden veszedelemtől! Könyörögve kérek, mentsd meg!

Hosszú idő múltán emelte csak fel a fejét, felnézett Máriára és a kis Jézusra. Innen, az oszlop tövéből a sötétben alig látta őket. De az udvar fölé magasodó két fehér templomtornyot jól látta. Félelmet keltettek benne az égboltot szinte teljesen eltakaró, monumentális építmények. Úgy érezte, mindjárt ráomolnak.

A templomi átjáró felé indult. Hátha nem csukták be, hátha ott kijuthat.

Kijutott. Megértette, hogy miért olyan csendes és elhagyatott az épület, a bezárt főkapu ellenére társai miért tűnhettek el olyan gyorsan.

A templomban csak az örökmécses világított, a csendes mozgolódásból mégis érzékelte, hogy tele van emberekkel. Megnyugodva tapasztalta, hogy a kórus alatt a nehéz bejárati kapuszárny nyitva van. Idehallatszottak a tüntetés hangjai.

Beült a legutolsó padba, fejét a támlára hajtotta, és épp arra gondolt, hogy itt tölti a mai éjszakát, amikor puskaropogást hallott. Halk volt és távoli, mégis elnémított minden más zajt. Aztán mozgás támadt. Ő is megindult a kapu felé.

Ahogy kilépett az utcára, a távolban felcsattant egy géppisztolysorozat. A Kálvin tér felől jött a hang. Szinte futva tette meg az utat a térre, majd onnan a Múzeum utcáig. Itt már nagy volt a tömeg. Előre furakodott. A Nemzeti Múzeum hátsó kerítésének túlsó, embermagas lábazata alatt megállt. A fegyverek egész közelről kepeltek. A sűrű tömeg kétirányú mozgása csaknem elsodorta: voltak, akik hozzá hasonlóan a Rádió felé törekedtek, és voltak, akik riadtan, erőszakosan nyomakodtak kifelé: szerettek volna minél előbb elmenekülni innen.

Lövések csattantak, autózúgást, élesen forduló kerekek csikorgását hallotta.

– Mentőautókkal vannak... Kivágták a hátsó ajtókat, és belegéppuskáztak az utat nyitó tömegbe – mondta egy kifelé igyekvő.

– Fejbelőttem mellettem egy lányt. Azonnal elterült. Nem is fogtam fel, hogy mi történt vele... Ilyesmit nem lehet elképzelni se. Szabályos lyuk volt a homloka közepén – sírta el magát egy fiatalember.

Pista is legszívesebben zokogni kezdett volna.

– Mondtam, ugye, megmondtam – suttogta.

Visszaindult a templomba. A hatos miséig már sehova se megy. Háta mögül egyre hallotta a lövéseket, néha izgatott kiáltozást is, futó lábak dobogását, autóröbögést.

– Mi lesz ebből, Uram?

## Családi titok

Török Kálmánnak már csak két hónapja volt hátra a nyugdíjig a bánya központi raktárának élén, amikor beütött a forradalom. Nehéz hetek, napok voltak mögöttük, amikor nagy szükség volt a körültekintésre, az emberségre, mert a boltokban sokszor semmit sem lehetett kapni. Volt, hogy éjszakai műszakváltáskor állt meg előttük a busz, bejött a bányászok küldöttsége, hogy kapjanak a hazafelé tartók soron kívül lisztet, cukrot, konzerveket. Mindenkit kiségitettek, de mindenről papírt csináltak, mert Kálmán bácsi tudta, hogy előbb-utóbb mindennel el kell számolnia. Még éjszakára sem ment haza, tapasztalt, idősebb emberei is felváltva bentmaradtak vele, hogy a rendszeken kívül ott legyenek ők is a raktárban, nehogy összetűzés támadjon valamiből, vagy a bezárt intézményt akár szükségből, akár garázdaságból felnyissák, kirabolják. Nem lehetett pontosan tudni akkoriban, hogy ki kicsoda, kinek honnan van fegyvere. Októberben az ávósok, meg a börtönből kiszabadított köztörvényesek bujkáltak arrafelé, de jöttek élelemért a forradalmi őrseg tagjai is. Később a kereskedelemben fellépő áruhiány okozott szokatlan helyzeteket.

A baj végül akkor következett be, amikor már mindennek vége volt. Történt, hogy a vezérigazgató elvtárs 1956. december 4-én kiadta az ukázt, hogy amíg a bányászok nem hagyják abba a sztrájkot, a raktár nem szolgáltat ki lisztet a pékségnek. A bányának ugyanis akkor még saját péksége volt, siht végén mindenki a munkahelyi kázinóban vételezte a kenyeret. Az öreg Török nem tudta elhinni, hogy ez megtörténhet: elegendő készlet mellett kenyér nélkül marad a fél város, és épp az ő feladata a dolgokat így intézni. Felgyalogolt a központba, hogy a trösztvezérrel, volt gimnazista társával megpróbálja tisztázni a helyzetet.

A parkon át érkezett a székház hátsó, gazdasági bejáratához, ahol egy zárt orosz katonai teherautó

ismerte a fegyveresek természetét. Ahogy odabent a táborban, itt is fegyveresek álltak szemben a fegyvertelenekkel. Ez nem sok jót ígért.

A reggeli misén nem jelent meg sem „Ernö atya”, sem a lelkiigazgató társak. Mise után hiába akart visszajutni a termükbe, az átjáró be volt zárva.

várakozott. Körülötte csoportokban szokatlanul sok idegen ember, vastag, zöld vattakabát volt rajtuk, mint valami egyenruha. Ismerős arcot nem látott köztük, nyilván nem idevalósiak voltak. Szokása szerint a teherlifttel ment fel a legfelső, úgynevezett elnöki szintre. A folyosón itt is idegen férfiak jöttek-mentek, a vezér titkárnője – régi, sokat látott elvtársnő – olyan ideges volt, hogy egyetlen kézmozdulattal kiutasította őt az irodából.

Már egy ideje tanácstalanul várakozott az ajtó előtt, amikor valahonnan elősietett a főnök.

– Hogy kerülsz ide, Török? – förmedt rá.

Csak annyit tudott kinyögni, hogy: – Kérlek, a lisztügyben jöttem... – erre Tóth István elfordult tőle, és felrántotta az irodaajtót:

– Nincs semmiféle lisztügy... Addig tűnj el innen, amíg teheted – és már be is csapódott mögötte a nehéz, párnázott alkotmány.

Gyalog ment le a lépcsőkön, a hat emelet most próbára tette.

Pontosan akkor kezdtek ratatázni a géppisztolyok, amikor leért a földszintre. Előre rohant, ahonnan a zajt hallotta. A kettős szárnyú, vasráccsal ellátott, üvegezett bejárati ajtó kitarva, benne lövész állásban két géppisztolyos férfi, sorozatban kaszálnak ki a térre, a nemzetiszínű zászlókat lengető, *Himnusz*t éneklő bányászokra. Mint akikbe belevágott a vilám, az első sorokban állók összerándultak, földre-csuklottak és végigvágódtak a kövezeten.

Török Kálmánnal hirtelen fordult egyet a föld, mikor a fegyveresek háta mögül, a tömeggel szemközt állva kellett ezt a jelenetet végignéznie.

– Mi ez? Mit csinálnak? – tiltakozott kétségbeesetten. Aztán eszébe jutott, amit a vezér mondott. Katonaviselt ember volt, felismerte, hogy illetéktelenül tartózkodik a „műveleti területen”. Merre induljon? Előtte a géppisztolyosok, a hátsó bejáratnál a szovjet teherkocsi a vattakabátosokkal. Az egyetlen jó megoldás az lett volna, ha a föld alá süllyed.

És aztán már mindenre késő volt: hátulról rohantak rá, kétoldalt megragadták a karját és hátraarcot csináltak vele. Szemben a folyosón két újabb géppisztolyos közeledett, fegyvereik órá szegeződtek. Mintha lövés érte volna, hirtelen előrecsuklott a feje.

– Ki ez? – ordította utána valahonnan a bejárati ajtó mellől a parancsnok.

– Senki... egy vén trotty a raktárból – válaszolta elhárítón a fegyveresek mögül előbukkanó rendész, akit Török Kálmán gyerekkorától ismert. – Maga meg hogy kerül ide? – förmedt rá az öregre.

A két férfi, aki előbb karonfogta, most a hóna alatt megemelve olyan sebesen vonszolta a rendészszoza felé, hogy bakancsai a folyosó kövét alig érintették.

– Hogy jutott be a székházba? Ki engedte be? – ez volt a kérdése a sietve odaérkező parancsnoknak is, aki a megyei ávo egyik vezetője volt, régóta ismerték egymást.

Nem tudott válaszolni. A szája nem akart engedelmeskedni, mintha injekcióval zsbibasztotta volna el a fogorvos, olyannak érezte az ábrázatát.

Hogy és ki vitte haza, nem tudni.

Hajnalban a lépcsőházuk előtt talált rá az éjszakás műszakból hazaérkező legidősebb fia. A járdán feküdt magatehetetlenül, mint egy rongycsomó. Második nap merte csak bevitetni a család a kórházba a féloldalára megbénult, sem beszélni, sem enni nem tudó embert.

A kórházban rendkívüli helyzet volt, a géppisztolyosorozatok legtöbb sebesültjét először ide hozták be, hogy aztán tovább szállítsák őket más városok kórházaiba. Később kitudódott, hogy sokakat rögtön rabkórházakba.

Török Kálmán december 21-én halt meg egy újabb agyvérzés következtében, és a család engedélyt kapott rá, hogy karácsony harmadnapján, minden feltűnést kerülve, a legnagyobb titokban eltemesse.

KALÁSZ MÁRTON

## *Tétovaságom – főhajtásul, WS-nek*

*„mi történjék a világgal,  
ha abbahagyja a vívódást a Jakabokkal az angyal.”*  
Rouke van der Hoek

*Vésődjék Jakab az angyallal, más mással – ennyi kies  
fékten a világ? Én csak ülök, a túrés  
követhetősége – szólnánk még, Uram,  
valaha érdekemben, nos, Jakab  
voltam egyszer – vagy csak ma: angyal  
ámul, álmokból éjszaka fölsuhanó,  
s hiszen jó jellege, következményeképp  
olykor, jók ébren: tarkul, vélt üt, víg – hallhatóan  
szárny suhogására. Fönnen jó fényen  
nyújthatott: vakon valaki, ő lett révén ma angyal.  
Példa, vétlen önmagam kísérthet: mása – át e  
virradó, sötét falakon. Igényt valaki, részre szólt,  
űz se eden, gyermekem, fölötte mígnem csodált hatás – hitt  
fölényen lát-e: erőd, míg, kar izma; szárnyuk, lent néha – e fény?*